

mgr Stanisław Kurek

Uczelnia Techniczno-Handlowa w Warszawie

dr Bartosz Stachowiak

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego

ORCID: 0000-0003-2657-9332

Studia Społeczne

ISSN 2081-0008

e-ISSN 2449-9714

str. 57–73

SYTUACJE KONFLIKTOWE JAKO ŹRÓDŁA ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO PAŃSTWA

*CONFLICT SITUATIONS AS SOURCES OF THREATS
TO THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE*

STRESZCZENIE

Artykuł stanowi analityczne studium identyfikacji podwaliny postrzegania zagrożeń bezpieczeństwa gospodarczego państwa. Celem podjętych rozważań jest rozpoznanie istoty i charakteru zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa z punktu widzenia sytuacji konfliktowej i konfliktu. Problemem badawczym jest stwierdzenie: czy i w jakim zakresie możliwe jest dokonanie operacjonalizacji zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego z perspektywy teorii konfliktów? Znalezieniu odpowiedzi na pytanie problemowe powinno pomóc postawienie hipotezy: „Operacjonalizacja zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego jest możliwa z perspektywy dorobku teorii konfliktów”. Przyjętymi metodami badawczymi, które pozwoliły osiągnąć założony cel były: analiza literatury przedmiotu jak i praktyki gospodarczej oraz synteza jej wniosków pozwalająca na dokonanie ocen możliwości operacjonalizacji czynników kształtowania zagrożeń. Takie podejście powinno na podstawie doświadczeń z przeszłości pozwolić również na wypracowanie argumentów badawczych dla nauk ekonomicznych oraz nauk o bezpieczeństwie.

SŁOWA KLUCZOWE: zagrożenia, sytuacja konfliktowa, konflikt, operacjonalizacja.

ABSTRACT

The article is an analytical study of the identification of the foundation of the perception of threats to the state's economic security. The aim of the considerations undertaken is to identify the essence and nature of threats to state economic security from the point of view of conflict and conflict situations. The research problem is whether and to what extent it is possible to operationalise economic security threats from the perspective of conflict theory? Finding an answer to the problem question should be helped by the hypothesis: „Operationalisation of economic security threats is possible from the perspective of the achievements of conflict theory”. Research methods to achieve the stated objective are the analysis of the literature on the subject as well as economic practice and the synthesis of its conclusions allowing for assessments of the possibility of operationalising threat shaping factors. This approach should also make it possible, based on past experience, to develop research arguments for the economic and security sciences.

KEY WORDS: threats, conflict situation, conflict, operationalisation.

WSTĘP

Traktując zagrożenie jako „...klasyczny czynnik występujący w naturalnym środowisku każdego podmiotu społecznego i przyrodniczego”, które jest „postrzegane jako zdarzenie, zjawisko, czyn lub działalność sił natury, człowieka, państw, ...”¹ wiązać należy z sytuacjami konfliktowymi i konfliktami. Są one w realnym świecie nieodłącznym elementem zarówno negatywnej, jak i pozytywnej interpretacji obrazu środowiska bezpieczeństwa na wszystkich jego płaszczyznach, w tym gospodarczej (ekonomicznej). Z tej perspektywy stan bezpieczeństwa państwa jest wypadkową powstających sytuacji konfliktowych, a możliwościami podjęcia działań zmierzających do ich uniknięcia albo neutralizacji negatywnych skutków, kiedy sytuacje konfliktowe przekształcą się w destrukcyjne oddziaływania².

Mając na uwadze te relacje, celowym i pożądanym postępowaniem w pierwszym kroku badawczym jest określenie celu podjętych rozważań, które zostały ukierunkowanie na dokonanie identyfikacji sytuacji konfliktowych i konfliktu oraz relacji ich względem siebie, oraz ich wpływu na zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Jego osiągnięciu sprzyjało podjęcie i rozwiązanie problemu badawczego w brzmieniu: czy i w jakim stopniu sytuacje konfliktowe i konflikt stanowią przesłankę generowania zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, stwarzając jednocze-

- 1 W. Sójka, *Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Polski*, w: *Podstawy bezpieczeństwa narodowego (państwa). Podręcznik akademicki*, red. J. Pawłowski, ASzW, Warszawa 2017, s. 172.
- 2 Por. P. Krzykowski, *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Wyzwania dla Polski*, ASzW, Warszawa 2020, s. 69-126.

śnie możliwości ich operacjonalizacji. Rozwiązaniu podjętego problemu badawczego sprzyja hipoteza robocza: „Pomocnym w rozpoznaniu istoty zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa i ich operacjonalizacji jest dorobek teorii konfliktów”. Metodami badawczymi, pozwalającymi osiągnąć założony cel i rozwiązać podjęty problem badawczy, była analiza literatury przedmiotu jak i praktyki gospodarczej oraz synteza jej wniosków pozwalająca na dokonanie ocen możliwości operacjonalizacji czynników kształtowania zagrożeń. Przyjęcie takiego podejścia badawczego pozwoliło na zaproponowanie filozofii operacjonalizacji zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

1. SYTUACJA KONFLIKTOWA I KONFLIKT JAKO PRZESŁANKA ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA

Zasadnym w procesie rozpoznania kategorii sytuacja konfliktowa i konflikt odwołanie się do teorii konfliktów. Jej dorobek mający długą tradycję (Platon, Arystoteles, T. Hobbes) pogłębiony dociekaniem socjologicznymi i ekonomicznymi (H. Spencer, W. Ferguson, C. Saint-Simon, J. Szczepański, J. Szumski, T. Pszczółkowski i inni), pozwala wskazać szereg właściwości kryzysu, a mianowicie: istnienie co najmniej dwóch jego stron; upatrywanie jego źródła w niedostatku dóbr; dążeniem do pokonania, zniszczenia lub podporządkowania spowodowanego do relacji, iż zysk jednej ze stron jest stratą drugiej strony; dylematem władzy – kto wobec kogo; dążeniem do rozłamu i przebudowy dotychczasowych układów³.

Ta zaś akcentuje dwie strony stanów bytu państwa – bezpieczeństwo i zagrożenie dla niego⁴. Przyjęcie takiej perspektywy daje także w przyszłości możliwość operacjonalizacji zagrożeń i warunków określających samo bezpieczeństwo.

Trafnym w tym względzie jest podejście do bezpieczeństwa ekonomicznego podkreślające, że jest to: „...taki stan rozwoju krajowego systemu gospodarczego, który zapewnia wysoką sprawność jego funkcjonowania – poprzez należyte wykorzystanie wewnętrznych czynników rozwoju – oraz zdolność do skutecznego przeciwstawienia się zewnętrznym naciskom, mogącym doprowadzić do zaburzeń rozwojowych”^{5,6}. oraz na zagrożenia, definiowane jako „... stan wywołany możliwością zaistnienia określonego konfliktu”⁷, a bezpieczeństwo jest „...zdolnością państwa do sprostania wymogom określonego konfliktu”.

3 Por. J. Mucha, *Konflikt i społeczeństwo – z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, Warszawa 1978, s. 12.

4 W. Stankiewicz, *Konflikt i bezpieczeństwo*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991, nr 3/4, s. 39.

5 Z. Stachowiak, *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012, s. 32-33.

6 W. Stankiewicz, op. cit., s. 44.

7 Ibidem, s. 42.

Efektom tych podejść jest definicja, iż: „Bezpieczeństwo jest to stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym państwa

($B \rightarrow Z = P$)⁸.

Konsekwencją stosowania pojęć sytuacji konfliktowej i samego konfliktu jest odróżnienie zagrożeń, które ze swej istoty są stanem potencjalnym, od destrukcyjnych oddziaływań, które pojawiają się w fazie konfliktu. Na podstawie przyjętych pojęć potencjału, sytuacji konfliktowej i konfliktu możemy wykorzystać – po odpowiedniej modyfikacji – już określone w literaturze formy oddziaływania na zachowania innych podmiotów (przeciwnika), które to oddziaływania będą wywoływać odpowiednie dostosowania w gospodarce.

Podejmując ten problem, trzeba zauważyć, iż sytuacje konfliktowe, jak i sam konflikt są elementem charakterystycznym każdej formy działalności ludzkiej – w tym gospodarczej. Są one zjawiskami antagonistycznymi, czasami gwałtownymi o różnej sile oddziaływania. W większości przypadków pojawiają się one w sytuacji przeciwstawnych interesów dla osiągnięcia stanu końcowego. Skutkować mogą one w różny sposób, albo wycofania się z założonego zamiaru, albo też nasilenia agresji, która z reguły przybiera formy destrukcyjne, a rzadziej konkurencyjnej rywalizacji. Wyjaśnienie natury tych zjawisk jest trudne, zwłaszcza w kontekście dania odpowiedzi czy są one konsekwencją wrodzonych cech człowieka (ludzi, społeczeństw), czy też wyuczonym zachowaniem będącym odpowiedzią na zmienności środowiska⁹.

Konflikty przynoszące negatywne skutki gospodarstwu bezpieczeństwu państwa, nie są i nie muszą być stałym elementem rzeczywistości. W przyszłości mogą występować z pewnym prawdopodobieństwem, które – zgodnie z odpowiednią teorią – zawiera się w przedziale $<0,1>$, czyli od zdarzenia niemożliwego do pewności, że wystąpi. Wynika to z faktu, że prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów gospodarczych (pk) zależy od wielu czynników, w tym pozaekonomicznych. Oznacza ponadto, iż zmienia się ono w zależności od tego, czy zaszły zdarzenia warunkujące konflikt, a także od ich wagi. W tej perspektywie możemy wyróżnić np. zagrożenia, które mogą przerodzić się w destrukcyjne oddziaływania z wysokim prawdopodobieństwem w krótkiej perspektywie czasu.

Istotnym problemem bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, postrzeganego jako pewien nadrzędny system wartości jest również konieczność odniesienia się do za-

8 Ibidem, s. 45.

9 Por. P. Paździorek, *Konflikt w teorii sztuki wojennej, w: metodologia tożsamości polemologii*, AON, Warszawa 2010, s. 97.

grożeń dla niego¹⁰. Ich identyfikacja odwoływać i opierać musi się na czynnikach prowadzących do destrukcji tych wartości. Ustalenie listy przyczyn uniemożliwiających osiągnięcie pożądaných stanów pozwala zaproponować na dość ogólnym poziomie, że zagrożeniami gospodarczego bezpieczeństwa państwa będą te sytuacje i zjawiska, których oddziaływania prowadzi do:

- a) zahamowania rozwoju gospodarczego lub utraty zdolności rozwojowych;
- b) pogorszenia pozycji kraju mierzonej udziałem w tworzeniu dochodu narodowego i międzynarodowym podziale pracy w stosunku do gospodarek otoczenia zagranicznego;
- c) wymuszonej utraty swobody (suwerenności) podejmowania decyzji w sprawach gospodarczych i ich optymalizacji;
- d) utraty zdolności do dostarczania wystarczającej ilości dóbr materialnych i usług: w czasie pokoju dla utrzymania pożądanego poziomu potencjału militarnego i rezerw gospodarczych; a w czasie wojny dla wojsk walczących i szeroko rozumianego zaplecza.

Każde z przywołanych zjawisk jest ściśle powiązane z konkretną sytuacją mającą znamiona konfliktowej lub konfliktu. Podejście takie, w istocie przywołujące podstawowe założenia teorii konfliktów wyraźnie różnicuje oba pojęcia, pozwalając z jej punktu widzenia, w konsekwencji na dokonanie identyfikacji i oceny zagrożeń¹¹.

Sytuacja konfliktowa występuje wtedy, kiedy strony formułują sprzeczne ze sobą cele i dysponują możliwościami ich osiągnięcia, ale nie podejmują działań zmierzających do ich realizacji. Ściśle rozumienie zagrożeń odnosi się właśnie do tej sytuacji. Podstawową przyczyną sprzeczności celów w sferze ekonomicznej jest rzadkość ekonomiczna, czyli ograniczona w stosunku do potrzeb ilość dóbr. Jeżeli co najmniej dwa podmioty chcą posiadać określone dobro, a suma potrzeb tych stron przekroczy jego dostępne zasoby, to rodzi się sytuacja konfliktowa. Kiedy nie da się zwiększyć ilości tych zasobów, zainteresowane strony mogą albo uzgodnić podział tego dobra (współdziałanie, rezygnacja), albo przejść do konfliktu. Sytuacja konfliktowa zrodzi się także wtedy, kiedy jedna ze stron pierwsza wytworzy lub uzyska dostęp do pożądaných dóbr i utrudni bądź uniemożliwi korzystania z nich innym (nie zechce podzielić się, udostępnić). Przykładem może tu być dostęp do surowców, źródeł energii czy nowoczesnych technologii, a także migrację ludzi z biednych obszarów świata (Azji czy Afryki) do zasobnych krajów (Ameryki Północnej lub Unii Europejskiej).

Z kolei konflikt to zderzenie działań mających na celu osiągnięcie sprzecznych (wykluczających się) celów (interesów), a wynik zderzenia tych działań decyduje o roz-

10 Por. Z. Ciekankowski, *Zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego współczesnego państwa*, w: *Zagrożenia bezpieczeństwa współczesnego państwa i ich wpływ na rozwój gospodarczy*, PWST-E w Jarosławiu 2015, s. 69-83.

11 Por. N. Klatka, *Konflikt i gra*, Wyd. MON, Warszawa 1971, s. 115.

wiązaniu konfliktu. To zderzenie nazwiemy walką w sensie prakseologicznym, ponieważ odnosi się do działań stron konfliktu uniemożliwiających lub utrudniających sobie wzajemnie osiągnięcie zamierzonego celu.

Koniecznym zatem zabiegiem, w celu dokonania identyfikacji zagrożeń gospodarczych, staje się przewidywanie powstawania w określonej perspektywie sytuacji konfliktowych, a także hipotetycznych skutków przyszłych konfliktów gospodarczych. Stąd też czas jest kolejnym czynnikiem oceny zagrożeń. Prawdopodobieństwo zaistnienia konfliktów zmienia się w czasie, a przy założeniu warunków rozwoju daje się oszacować na określony moment lub okres przyszłości.

2. PODWALINY POSTRZEGANIA SYTUACJI KONFLIKTOWYCH JAKO ŹRÓDEŁ ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA GOSPODARCZEGO PAŃSTWA

Dostępne definicje zagrożeń, w tym zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, nie ułatwiają określenia ich istoty. W definicjach leksykalnych zagrożenie ma bezpośredni związek ze słowem „bezpieczeństwo” i najczęściej jest wyjaśniane odwrotnością bezpieczeństwa.

Szersza definicja leksykalna podaje, że „zagrożenie, sytuacja, w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo utraty życia, zdrowia, wolności albo dóbr materialnych. Zagrożenie wywołuje u człowieka niepokój lub strach o różnym stopniu natężenia, do przerażenia lub obezwładnienia włącznie, bądź odruch lub świadomą chęć przeciwdziałania. Zagrożenie może wynikać z przyczyn naturalnych (np. oddziaływanie żywiołów) i spowodowanych przez innego człowieka (np. nieprzyjaciela). W celu uniknięcia destrukcyjnego wpływu zagrożeń [...] konieczne jest wyjaśnienie źródeł zagrożeń”¹². Cytowana definicja zawiera elementy (tekst pogrubiony), które wydatnie ułatwiają operacjonalizację zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego, takie jak: wartości, prawdopodobieństwo ich utraty, destrukcyjne oddziaływanie, przeciwdziałanie, przyczyny wystąpienia i źródła zagrożeń.

W bardziej ambitnych opracowaniach, podejmowane są próby zdefiniowania zagrożeń. L. F. Korzeniowski, powołując się na wiele źródeł i autorów, przedstawia zbiór określeń tej kategorii. Efektem tego jest złożona definicja: „Zagrożenie - synonim niebezpieczeństwa, wartość destrukcyjna dla istnienia, rozwoju i normalnego funkcjonowania człowieka, potencjalna przyczyna niepożądanego stanu, desygnat określający zawartość pojęcia „niebezpieczeństwo”, „możliwość występowania jednego z negatywnie wartościowanych zjawisk”, sytuacja niebezpieczna dla życia lub zdrowia”¹³. Z perspektywy dalszych rozważań warto zwrócić

12 *Leksykon wiedzy wojskowej*, Wyd. MON, Warszawa 1979, s. 510.

13 L. F. Korzeniowski, *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Wydanie II, Difin SA, Warszawa 2017, s. 112.

uwagę na to, że w jednym z określeń zagrożenie to „potencjalna przyczyna niepożądanego stanu”.

Zagrożenia są kojarzone z możliwością wystąpienia takich oddziaływań, które unie możliwiają lub utrudniają realizację najważniejszych wartości, jak np. egzystencji, rozwoju (wartości) eksponowanych w naukach społecznych albo wykonywanie zadań i funkcji (korzystanie z wartości użytkowych), jak jest to rozumiane np. w odniesieniu do urządzeń technicznych.

Oryginalną i ciekawą propozycję rozumienia zagrożeń jest ich wyprowadzenie w modelu idealnym bezpieczeństwa ze świata organicznego, i traktowanie ich jako pewnego typu relacji pomiędzy podmiotami i formami istnienia. Zagrożenie i jego zmiany mogą wynikać z naturalnego procesu zanikania, „gnicia” i rozpadu. Jeżeli podmiot, który jest zagrożeniem dla innych, podlega tym procesom, to bezpieczeństwo podmiotu zagrożonego rośnie. Natomiast przeciwną sytuacją jest doprowadzenie podmiotu zagrożonego do dezintegracji, rozpadu, zanikania własnej aktywności, zdominowania i podporządkowania przez oddziaływania innego podmiotu – zagrożenia¹⁴. Ten sposób postrzegania zagrożeń jest niezwykle cenny z punktu widzenia ekonomii.

W naukach społecznych zagrożenia traktuje się jako fakt zaistnienia sytuacji kryzysowej lub kryzysu. Definiowane są one w różny sposób, między innymi jako niekorzystne i niebezpieczne dla żywotnych interesów i podstawowych wartości danego podmiotu (jednostkowego lub zbiorowego) działania innych uczestników życia społecznego. Współcześnie dostrzega się je także jako kaskadowo narastające i wiążące się z kulturą bezpieczeństwa¹⁵.

W odniesieniu do państwa i narodu zagrożenie jest definiowane jako „[...] możliwość powstania sytuacji, w której dane społeczeństwo nie ma warunków dla swego bytu i rozwoju lub są one w sposób istotny ograniczone”¹⁶. Treść tego pojęcia, w odniesieniu do państwa, podawana jest także jako sytuacja, „[...] w której istnieje zwiększone prawdopodobieństwo naruszenia jego granic i utraty niepodległości lub integralności [...] godzą bezpośrednio w wartości najwyższe, wynikające z racji stanu [...]”¹⁷.

14 Por. J. Świniarski, *O naturze bezpieczeństwa. prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa-Pruszków 1997, s. 177-178.

15 Por. M. Cieślarczyk, *Znaczenie kultury bezpieczeństwa w procesach logistycznych na przykładzie pandemii COVID-19 i innych elementów sytuacji kryzysowej*, WAT, Warszawa 2022, s.108-109, 125-126, 136-138.

16 R. Wróblewski, *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/ 3/4, s. 69; S. Dworecki, *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWIK, Warszawa 1996, s. 21.

17 J. Zubek, *System pojęć i podstawowe problemy bezpieczeństwa RP*, „Zeszyty Naukowe AON” 1992/3, s. 5.

Jako reprezentatywną dla określania zagrożeń bezpieczeństwa państwa poprzez wartości, można przytoczyć następującą definicję: „zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego stanowi działanie lub ciąg wydarzeń, które: 1. zagrażają drastycznie i w stosunkowo krótkim okresie jakości życia mieszkańców danego państwa lub 2. niosą ze sobą istotne zagrożenie ograniczenia możliwości dokonywania wyborów politycznych przez rząd państwa lub prywatne instytucje pozarządowe (osoby prywatne, grupy, korporacje) w ramach danego państwa”¹⁸.

W ramach ogólnych zagrożeń bezpieczeństwa narodowego (państwa) wyróżnia się także zagrożenia dla jego różnych dziedzin (segmentów), w których jest ono realizowane. Ale dla potrzeb tego opracowania wystarczą definicje zagrożeń odnoszące się do ekonomicznego filaru bezpieczeństwa państwa. W ujęciu słownikowym zagrożenia gospodarcze wyróżnia się jako „[...] rodzaj zagrożenia bezpieczeństwa, w wyniku którego może nastąpić osłabienie potencjału gospodarczego”¹⁹. Narzucają one jednocześnie sposób myślenia o bezpieczeństwie i zagrożeniach dla niego. Współcześnie, w świecie postpandemicznym dostrzega się próbę ich redefiniowania. Oznacza to konieczność postrzegania środowiska bezpieczeństwa w jeszcze innym wymiarze²⁰.

Miejsce zagrożeń jest podkreślane we wszystkich opcjach i stanowiskach interpretujących bezpieczeństwo. W tzw. opcji negatywnej bezpieczeństwo jest określone poprzez zagrożenia. Dokonywane na tym gruncie dookreślenia i poszerzanie zakresu²¹ bezpieczeństwa, polegają na identyfikacji różnych rodzajów i typów zagrożeń. Obok tego dokonuje się określenia ich struktury i warunków zaistnienia, a także ocenia się możliwości ich likwidacji lub ograniczenia. Z kolei opcja pozytywna sytuuje zagrożenia w otoczeniu (uwarunkowaniach) bezpieczeństwa, kiedy „[...] przetrwanie, posiadanie i rozwój realizowane są w obliczu płynących zewsząd zagrożeń” (pomimo istnienia zagrożeń)”²².

W tym ujęciu zagrożenia są rozpatrywane przez pryzmat ich wpływu na przetrwanie i rozwój. Idzie więc nie tyle o sam fakt istnienia zagrożeń, ile o możliwości skutecznego przeciwstawienia się im, tj. „[...] unikania, eliminowania lub przezwyciężenia. Można wręcz stwierdzić, że nie rzecz w zagrożeniach albo w ich braku, lecz w takim stosunku do nich, który optymalizuje szanse (i pewność) istnienia i prolongowania”²³.

18 Por.. J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, ISP PAN, Warszawa 1996, s. 24.

19 *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa 2002, s. 89.

20 Por. M.Kozub, A.Mróż-Jagiello, *Zmiana – główna cecha współczesnego przyszłego strategicznego środowiska bezpieczeństwa*, w: *Wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego w świecie (post)pandemicznym*, red. M.Kozioł, A.Zagórska, ASzW, Warszawa 2023, s. 13-39.

21 Por. P. Sienkiewicz, *Modelowanie bezpieczeństwa systemów*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/ 3/4.

22 Por. np. J. Kukułka, *Narodziny nowych koncepcji bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, red. J. Kukułka, Wyd. Scholar, Warszawa 1994.

23 J. Świniarski, *O naturze...* op. cit., s. 174.

Ze sposobu podejść do zagrożeń reprezentowanych w obu opcjach, wynikają bardzo ważne wnioski metodyczne dla ukierunkowania dalszych badań nad zagrożeniami bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Pierwszy nakazuje rozpoznać istotę, źródła i warunki zaistnienia zagrożeń. Drugi nakazuje wręcz (ale nie wprost) badanie ich wpływu na możliwości realizacji wartości, a także poszukiwanie sposobów eliminowania, unikania lub ograniczania zagrożeń, a w sytuacji ich przekształcenia w destrukcyjne oddziaływania, ograniczanie ich skutków. Poprzestanie na propozycji wynikającej tylko z opcji pozytywnej, jest niesłuszne, ponieważ nie byłoby wiadomo przed czym się bronić lub czego unikać. Nie da się bowiem bezpiecznie (pewnie!) realizować różnych wartości, nie znając zagrożeń, podobnie jak nie da się pewnie i bezpiecznie prowadzić samochodu – w ciemnościach, krętą drogą biegnącą nad przepaściami i obsadzoną drzewami – bez włączonych reflektorów (które powinny oświetlać przeszkody).

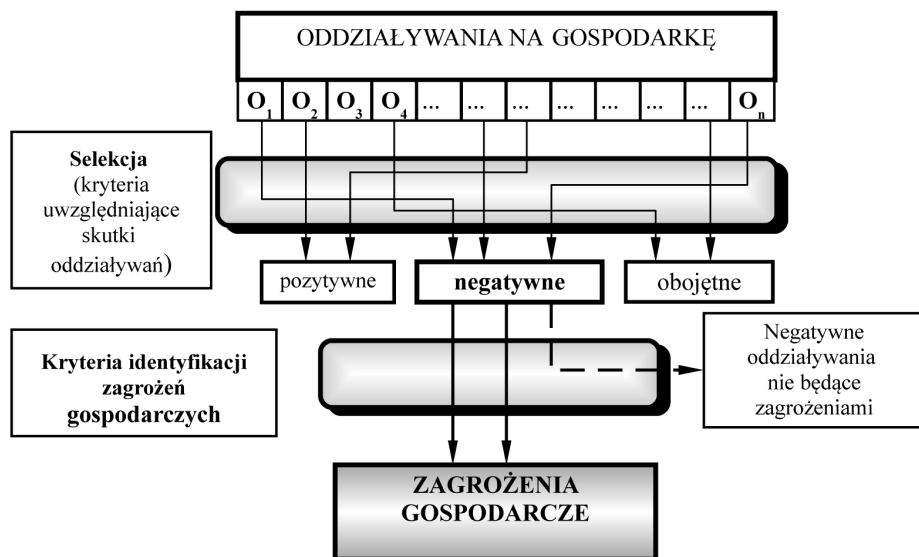
Zasadnym staje się więc spojrzenie na kwestie zagrożeń, na ich identyfikację i charakterystykę bezpieczeństwa gospodarczego państwa z punktu widzenia kryteriów teorii konfliktów. Pomocnym w tym względzie staje się wcześniejsze przywołanie procedur i kryteriów identyfikacji zagrożeń (rysunek 1). Powinny być one odnoszone do pewnych dających się przewidywać progów krytycznych w gospodarce (w tym jej powiązań z zagranicą), poniżej których naczelne wartości ekonomiczne kraju nie będą mogły być realizowane i chronione. Każdy kraj formułuje swoje naczelne wartości w formie racji stanu. Jej zawartość jest najczęściej odzwierciedleniem poziomu rozwoju, potencjału gospodarczego i aspiracji.

Kryteria identyfikacji spełniają tu rolę „filtra” umożliwiającego „wychwycenie” zagrożeń gospodarczego bezpieczeństwa państwa z ogółu negatywnych oddziaływań. W stosunku do części możliwych negatywnych oddziaływań używa się określenia „wyzwania”. Narzędziem takiej selekcji może być zastosowanie odpowiedniej procedury²⁴, której zarys oddają związki i relacje przyczynowo-skutkowe (rysunek 1.).

Uznając za zasadną tezę, iż „Elementy wpływające negatywnie na którąś z wartości konstytuujących bezpieczeństwo należą do zbioru zagrożeń”²⁵ możliwym staje się zidentyfikowanie i przeprowadzenie analizy różnych rodzajów zagrożeń, odnosząc je do wskaźników, które są przyjmowane jako stany czy relacje pożądane, a także takie, które są przyjmowane za progi krytyczne. Te zaś obrazują zarówno ich ujemne jak i dodatnie wartości. Oznacza to, że nie wszystkie zjawiska wyrażone ujemnymi wskaźnikami (np. wyrażone spadkiem PKB) należy wiązać z kategorią zagrożeń. Zagrożeniami nie będą zjawiska i procesy wynikające z samej istoty mechanizmu rynkowego, jak niepewność i ryzyko w działalności gospodarczej, wynikające zwłaszcza z wewnętrznej i międzynarodowej konkurencji.

24 Por. Z. Stachowiak, *Teoria*op. cit., s. 273.

25 K.M. Księżopolski, *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Dom wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2011, s. 37.

Rys. 1. Procedura identyfikacji zagrożeń gospodarczych

Źródło: S. Kurek, *Zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa*, w: *Ekonomika bezpieczeństwa państwa średniej wielkości. Teoria i praktyka*, red. S. Kurinia, M. Krč, AON–VA, Warszawa–Brno 2000, s. 223.

Zagrożeniami także nie będą te zjawiska i procesy, które przywracają gospodarce zdolność do rozwoju lub oczyszczają ze zbędnych mocy wytwórczych i produktów, pomimo że statystyka odnotuje związany z tym spadek produkcji. Inaczej mówiąc, do zagrożeń nie zalicza się tej części zjawisk, dzięki którym dokonują się zmiany jakościowo-strukturalne, podnoszące efektywność i zdolności rozwojowe gospodarki. Warunkiem jest jednak płynne zastępowanie elementów struktury przestarzałych elementami nowoczesnymi.

Podobnie nie należy zaliczać do zagrożeń ograniczenia swobody w podejmowaniu decyzji gospodarczych wynikających np. z umów handlowych czy wchodzenia w skład ugrupowań integracyjnych, jeżeli są one zgodne z własnymi preferencjami kraju i wynikają z suwerennie dokonanego wyboru.

3. SYTUACJA KONFLIKTOWA I KONFLIKT

Wyprowadzenie pojęcia „bezpieczeństwo” i kategorii je określających ze zbioru konfliktów pozwala zapewnić spójność doktryny obronnej z poglądami na konflikty zagrażające bezpieczeństwu państwa²⁶. Przyjęcie takiej perspektywy daje także możliwość operacjonalizacji zagrożeń i warunków określających samo bezpieczeństwo.

²⁶ W. Stankiewicz, *Konflikt i bezpieczeństwo*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991, nr 3/4, s. 39.

Trafnym w tym względzie jest podejście W. Stankiewicza, który proponuje następującą definicję: „Zagrożenie to stan wywołany możliwością zaistnienia określonego konfliktu”²⁷, jej autor do zoperacjonalizowania pojęcia bezpieczeństwa, rozwija pojęcie potencjału obronnego, który poddaje się mierzeniu. W konkluzji stwierdza on, że „Potencjał obronny jest [...] zdolnością państwa do sprostania wymogom określonego konfliktu”²⁸. Efektem jest propozycja następującej definicji: „Bezpieczeństwo jest to stan równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu a potencjałem obronnym państwa

$$(B \rightarrow Z = P)^{29}.$$

Konsekwencją stosowania pojęć sytuacji konfliktowej i samego konfliktu jest odróżnienie zagrożeń, które ze swej istoty są stanem potencjalnym, od destrukcyjnych oddziaływań, które pojawią się w fazie konfliktu.

Na podstawie przyjętych pojęć potencjału, sytuacji konfliktowej i konfliktu możemy wykorzystać – po odpowiedniej modyfikacji – już określone w literaturze formy oddziaływania na zachowania innych podmiotów (przeciwnika). Oddziaływania będą wywoływać odpowiednie dostosowania w gospodarce.

Konflikty przynoszące negatywne skutki gospodarczemu bezpieczeństwu państwa, nie są i nie muszą być stałym elementem rzeczywistości. W przyszłości mogą występować z pewnym prawdopodobieństwem, które – zgodnie z odpowiednią teorią – zawiera się w przedziale $\langle 0,1 \rangle$, czyli od zdarzenia niemożliwego do pewności, że wystąpi. Wynika to z faktu, że prawdopodobieństwo wystąpienia konfliktów gospodarczych (*pk*) zależy od wielu czynników, w tym pozaekonomicznych. Oznacza ponadto, iż zmienia się ono w zależności od tego, czy zaszły zdarzenia warunkujące konflikt, a także od ich wagi.

W tej perspektywie możemy wyróżnić np. zagrożenia, które mogą przerodzić się destrukcyjne oddziaływania z wysokim prawdopodobieństwem w krótkiej perspektywie czasu.

Koniecznym zatem zabiegiem, w celu dokonania identyfikacji zagrożeń gospodarczych, staje się przewidywanie powstawania w określonej perspektywie sytuacji konfliktowych, a także hipotetycznych skutków przyszłych konfliktów gospodarczych. Stąd też czas jest kolejnym czynnikiem oceny zagrożeń. Prawdopodobieństwo zaistnienia konfliktów zmienia się w czasie, a przy założeniu warunków rozwoju daje się oszacować na określony moment lub okres przyszłości.

27 Ibidem, s. 42.

28 Ibidem, s. 44.

29 Ibidem, s. 45.

4. OPERACJONALIZACJA ZAGROŻEŃ BEZPIECZEŃSTWA EKONOMICZNEGO

Z PERSPEKTYWY TEORII KONFLIKTÓW

Przewidywanie powstawania konfliktów w sferze ekonomicznej – podobnie jak w sferze militarnej czy politycznej – jest niezwykle trudne i często zawodne. Warunkiem minimalizowania rozbieżności między oczekiwanymi zagrożeniami a rzeczywistymi strumieniami destrukcyjnych oddziaływań jest trafny dobór i obiektywizacja czynników wpływających na powstawanie sytuacji konfliktowych.

Prowadząc rozważania w przedstawionym kierunku, należy uwzględnić już istniejący dorobek w zakresie operacjonalizowania zagrożeń zarówno w ujęciu systemowym³⁰, jak i przez wykorzystanie teorii konfliktów³¹. Oba te podejścia są zgodne co do tego, że wyjaśnienie kategorii bezpieczeństwa nie jest możliwe bez wcześniejszej operacjonalizacji zagrożeń.

Wykorzystanie podejścia systemowego pozwala zidentyfikować elementy, ich właściwości i sytuacje, które warunkują wystąpienie zagrożeń. Już na początku można stwierdzić, że koniecznym warunkiem wystąpienia zagrożeń jest istnienie, co najmniej dwóch ich wyznaczników, a mianowicie źródła i obiektu.

Kolejnym warunkiem jest posiadanie przez tak postrzegane zagrożenia odpowiednich zdolności – lub inaczej potencjałów – którym można przypisać wielkości mierzalne. W zależności od ich umiejscowienia w sytuacji systemowej można wyróżnić:

- zdolność źródła do generowania zagrożeń,
- zdolność obiektu zagrożenia do przeciwstawienia się destrukcyjnym oddziaływaniom (określona wrażliwość obiektu zagrożeń).

Ostatnim warunkiem powstania zagrożeń jest istnienie powiązań między tymi wyznacznikami („relacje lub funkcje”), które tworzą kanały przepływu oddziaływań oraz impulsu uruchamiającego potencjał zagrożeń i potencjał obronny.

Istotą drugiego podejścia jest wyprowadzanie pojęcia „bezpieczeństwo” ze zbioru konfliktów, co może zapewnić spójność doktryny obronnej z poglądami na konflikty zagrażające bezpieczeństwu państwa³².

Konflikt, oznaczający zderzenie, wstrząs lub zaburzenie, jest krańcowym przypadkiem sprzeczności. Opis i charakterystyka konfliktów pozwala wyodrębnić konflikty interesujące badacza. Cechy konfliktów pozwalają je klasyfikować, a każda cecha może być mierzona. Oznacza to, że mogą być poddane operacjonalizacji. Wśród cech wymienia się: przedmiot sporu, rodzaj środków użytych w sporze, podmiot

30 Zob. P. Sienkiewicz, *Modelowanie bezpieczeństwa systemów*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/3/4.

31 Por. W. Stankiewicz, *Konflikt* ... op. cit.

32 Por. Ibidem, s. 39.

konfliktu, czas i przestrzeń. W celu analizy zagrożeń bardzo ważne jest prawdopodobieństwo zaistnienia konfliktu – jako cecha złożona, związana z cechami elementarnymi wymienionymi uprzednio.

Do przeprowadzenia operacjonalizacji zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego posługiwać się można propozycjami obu stanowisk w kwestii parametryzacji zagrożeń, ponieważ pierwsze daje możliwość identyfikacji źródeł i pomiaru potencjałów, natomiast drugie wskazuje na możliwości parametryzacji przyczyn (impulsów) zagrożeń i możliwości ich wystąpienia (prawdopodobieństwo).

Zoperacjonalizowanie zagrożeń bezpieczeństwa ekonomicznego państwa, wiązało się z podjęciem odpowiednich zabiegów metodycznych. Najważniejsze polegały na:

- 1) Przeniesieniu „wojskowej” (wynikającej z teorii konfliktu) perspektywy badawczej na kwestie bezpieczeństwa gospodarczego. Dzięki temu zabiegowi wyróżnia się: a) dwie przeciwstawne strony³³ – zagrażającą i zagrożoną, dysponującą określonymi potencjałami; b) konflikty uruchamiające destrukcyjne oddziaływania jednej ze stron oraz przeciwdziałania strony poddanej tym oddziaływaniom. Te przeciwstawne strony mogą być ujmowane w aspekcie zewnętrznym jako dwie (lub więcej) gospodarki albo w aspekcie wewnętrznym jako odmienne grupy interesów, koncepcji politycznych lub ekonomicznych.
- 2) Zastosowaniu programu badawczego ekonomiki obrony, polegającego na rozpatrywaniu gospodarki narodowej przez pryzmat jej zdolności do zaspokajania potrzeb związanych z różnorodnymi konfliktami.
- 3) Wykorzystaniu ekonomicznych narzędzi analizy procesów gospodarczych, jak np. związków przyczynowo skutkowych i statystyki ekonomicznej.

Na tej podstawie można stwierdzić, że każde państwo posiada mniejszą lub większą zdolność do negatywnego (destrukcyjnego) oddziaływania na partnerów i podejmowania działań we własnej obronie. Generowanie zagrożeń, tak samo jak i podejmowanie odpowiednich przeciwdziałań, wymaga angażowania w tym celu pewnych środków ekonomicznych. Źródłem ich pozyskiwania jest tkwiący w gospodarce:

- strony zagrażającej – potencjał negatywny (zagrożeń) gospodarki (P_z), rozumiany jako zdolność do destrukcyjnego oddziaływania na inny system gospodarczy lub wewnętrzne impulsy utrudniające lub uniemożliwiające realizację naczelných wartości w sferze ekonomicznej kraju;
- strony zagrożonej – potencjał obronny gospodarki (P_o), rozumiany jako zdolność do przeciwstawienia się destrukcyjnym oddziaływaniom innego systemu gospodarczego lub wewnętrznym impulsom negatywnym.

33 Te przeciwstawne strony mogą być ujmowane w aspekcie zewnętrznym jako dwie (lub więcej) gospodarki albo w aspekcie wewnętrznym jako odmienne grupy interesów, koncepcji politycznych lub ekonomicznych.

Fakt istnienia dającego się zidentyfikować potencjału negatywnego (zagrożeń) nie oznacza powstania sytuacji zagrożeń. Przykładem mogą być stojące naprzeciw siebie przez dziesiątki lat armie, które nie wchodzi w starcie. Ten potencjał jest obojętny do chwili jego uruchomienia. Z tych powodów podstawowe znaczenie ma rozróżnienie między potencjałem rozumianym jako zasób a oddziaływaniem rozumianym jako strumień powstały w wyniku uruchomienia całości lub części potencjału (zasobów).

Problemy może tworzyć określenie wewnętrznego potencjału zagrożeń. Ale i w tej materii można pozostać na gruncie teorii konfliktów. Takim potencjałem negatywnym może być zawodność struktur służących bezpieczeństwu lub brak wystarczających nakładów na różne dobra warunkujące realizację naczelných wartości dla społeczeństwa zorganizowanego w państwo (np. luka pomiędzy rzeczywistymi nakładami a wymaganymi w świetle progów krytycznych).

Wyniki dotychczasowych rozważań prowadzą do wniosku, iż koniecznym warunkiem powstania konfliktu gospodarczego jest istnienie:

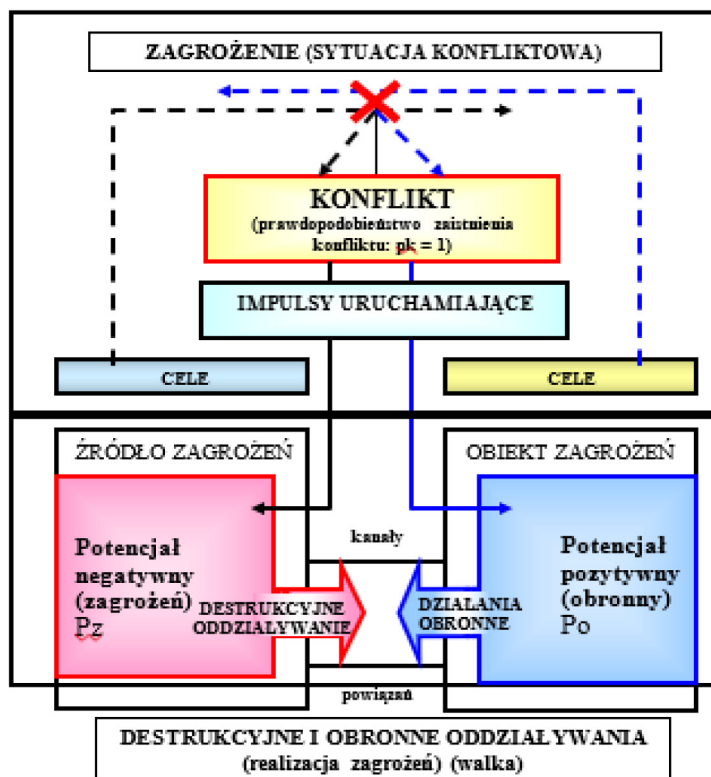
- przedmiotu sporu (konfliktu);
- sytuacji konfliktowej (zamierzonej lub przypadkowej).

Wchodzenie w sytuacje konfliktowe we względnie wyodrębnionej sferze ekonomicznej, zależy – jak już wyżej wspomniano – od wielu czynników. Najbardziej ważne wydają się zaproponowane poniżej, takie jak:

- charakter przedmiotu sprzeczności;
- wielkość środków możliwych do zastosowania;
- stosunek potencjałów gospodarczych stron przewidywanego konfliktu lub siły oddziaływania sprzecznych interesów wewnątrz państwa;
- rachunek korzyści i kosztów;
- wzajemne znaczenie powiązań gospodarczych stron konfliktu;
- ograniczenia prawnomiędzynarodowe i instytucjonalne;
- dotychczasowa częstotliwość i skuteczność stosowania określonego przedmiotu w rozstrzyganiu sporów.

Syntetyczne spojrzenie na powstawanie zagrożeń i ich przekształcenia w negatywne (destrukcyjne) oddziaływania (rysunek 2.) umożliwia umiejscowienie i interakcji podstawowych kategorii wynikających z przyjęcia teorii konfliktów, a także relacje i powiązania pomiędzy nimi należy uznać za pożądane i celowe z punktu widzenia zamiarów ich operacjonalizacji.

Niezwykle istotnym czynnikiem tworzenia sytuacji konfliktowych jest wola wchodzenia w konflikty gospodarcze. Określa ją głównie czynnik polityczny, a jego ocena leży poza wyodrębnioną, w miarę ściśle, sferą ekonomiczną. Z tego powodu wola wchodzenia w konflikty gospodarcze będzie traktowana jako kategoria w pewnym

Rysunek 2. Zagrożenie i destrukcyjne oddziaływanie

Źródło: opracowanie własne.

sensie zewnętrzna w stosunku do czynników ekonomicznych. Wola polityczna może korygować (tj. podwyższać lub obniżać) oszacowane prawdopodobieństwo zaistnienia konfliktu na podstawie czynników ekonomicznych. Negocjacyjny sposób rozwiązywania sporów na tle ekonomicznym (wewnętrznych czy zewnętrznych) obniży prawdopodobieństwo zaistnienia konfliktu.

PODSUMOWANIE

Narastające hybrydowo i kaskadowo geospołeczne, geopolityczne i geoeconomiczne sytuacje konfliktowe współczesnego świata przekładają się również na wszystkie obszary funkcjonowania społeczeństwa i gospodarki w Polsce. Ujawniające się sytuacje konfliktowe i konflikty dowodzą, że świat nie jest jednorodny, że różnorodność ma różne przyczyny i skutki, często bardzo nieprzewidywalne. Dlatego rozpoznanie ich generuje konkretne wyzwania dla nauki. W obszarze jej zainteresowań znalazły się także kwestie możliwości operacjonalizacji zjawisk społecznych i gospodarczych, ze

względem na potrzebę rozpoznania interakcji, które niosą one ze sobą oraz na ryzyka i zagrożenia, które ujawniają w realnym bycie wobec procesów kształtowania bezpieczeństwa.

Przesłanki te są istotnymi także dla procesów kształtowania bezpieczeństwa ekonomicznego kraju i ich zarówno negatywnej, jak i pozytywnej interpretacji. Traktując je jako wypadkową powstających sytuacji konfliktowych i konfliktów, możliwym staje się podjęcie działań zmierzających do ich uniknięcia albo neutralizacji negatywnych skutków, jak i wzmacniania tendencji konstruktywnych.

Pomocnym realizacji procesów operacjonalizacji bezpieczeństwa ekonomicznego państwa staje się sięgnięcie do dorobku teorii konfliktów. Upatrywać należy w niej istotnych źródeł do inspiracji badawczych zwłaszcza zagrożeń dla niego. Wymogiem staje się więc dla ich monitorowania właściwa parametryzacja. Daje ona bowiem z jednej strony możliwość identyfikacji źródeł i pomiaru potencjałów, z drugiej zaś wskazuje na możliwości parametryzacji przyczyn (impulsów) zagrożeń i możliwości ich wystąpienia (prawdopodobieństwo). Przedstawione rozważania dowodzą jednak o możliwościach jej wykorzystania, przy świadomości marginesów błędu wynikających z dużej ilości czynników jakościowych, które trzeba brać pod uwagę przy tych badanych.

Dorobek teorii konfliktów pozwala również w ograniczonym zakresie na identyfikację i ocenę pozytywnych potencjałów we wszystkich zjawiskach występujących w gospodarce ze względu na ich konstruktywny wpływ na kształtowanie bezpieczeństwa ekonomicznego kraju.

BIBLIOGRAFIA

1. Ciekankowski Z., *Zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego współczesnego państwa*, w: *Zagrożenia bezpieczeństwa współczesnego państwa i ich wpływ na rozwój gospodarczy*, PWST-E w Jarosławiu 2015.
2. Cieślarczyk M., *Znaczenie kultury bezpieczeństwa w procesach logistycznych na przykładzie pandemii COVID-19 i innych elementów sytuacji kryzysowej*, WAT, Warszawa 2022.
3. Dworecki S., *Od konfliktu do wojny*, Wyd. BUWIK, Warszawa 1996.
4. Klatka N., *Konflikt i gra*, Wyd. MON, Warszawa 1971.
5. Krzykowski P., *Współczesny wymiar bezpieczeństwa. Wyzwania dla Polski*, ASZW, Warszawa 2020.
6. Korzeniowski L.F., *Podstawy nauk o bezpieczeństwie*, Wydanie II, Difin SA, Warszawa 2017.
7. M.Kozub, A.Mróz-Jagiello, *Zmiana – główna cecha współczesnego przyszłego strategicznego środowiska bezpieczeństwa, w: wyzwania, zagrożenia i szanse dla bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego w świecie (post)pandemicznym*, red. M.Kozioł, A.Zagórska, ASZW, Warszawa 2023.
8. Książkowski K.M., *Bezpieczeństwo ekonomiczne*, Dom wydawniczy ELIPSA, Warszawa 2011.
9. Książkowski K.M., *Ekonomiczne zagrożenia bezpieczeństwa państw. Metody i środki przeciwdziałania*, Warszawa 2004.

10. Kurek S., *Zagrożenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa*, w: *Ekonomika bezpieczeństwa państwa średniej wielkości. Teoria i praktyka*, red. S. Kurinia, M. Krč, AON–VA, Warszawa–Brno 2000.
11. *Leksykon wiedzy wojskowej*, Wyd. MON, Warszawa 1979.
12. Mucha J., *Konflikt i społeczeństwo – z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, Warszawa 1978.
13. Paździorek P., *Konflikt w teorii sztuki wojennej*, w: *Metodologia tożsamości polemologii*, AON, Warszawa 2010.
14. Sienkiewicz P., *Modelowanie bezpieczeństwa systemów*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/ 3/4.
15. Sójka W., *Zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Polski*, w: *Podstawy bezpieczeństwa narodowego (państwa). Podręcznik akademicki*, red. J. Pawłowski, ASzW, Warszawa 2017.
16. Stachowiak Z., *Teoria i praktyka mechanizmu bezpieczeństwa ekonomicznego państwa. Ujęcie instytucjonalne*, AON, Warszawa 2012.
17. Stankiewicz W., *Ekonomika obrony*, AON, Warszawa 1994.
18. Stankiewicz W., *Konflikt i bezpieczeństwo*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/ 3/4.
19. Świniarski J., *O naturze bezpieczeństwa. prolegomena do zagadnień ogólnych*, Warszawa-Pruszków 1997.
20. Wróblewski R., *Wybrane problemy diagnozy bezpieczeństwa narodowego*, „Zeszyty Naukowe AON” 1991/ 3/4.